

Милка В. Николић¹
Јелена Л. Петковић
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Катедра за српски језик

ДИДАКТИЧКО ОБЛИКОВАЊЕ УЧБЕНИКА СРПСКОГ ЈЕЗИКА У СВЕТЛУ СОЦИОКУЛТУРНЕ ТЕОРИЈЕ Л. С. ВИГОТСКОГ²

Предмет нашег истраживања јесте дидактичко обликовање учбеника српског језика за старије разреде основне школе. Реч је о новој генерацији учбеника, од које се очекује да у остваревању *оцишћених стандарда квалитета* донесе напреднија решења у образовном дизајнирању учбеничког садржаја. Корпус чине учбеници српског језика за старије разреде основне школе који се одликују новим приступом у транспоновању и структурирању знања. Циљ је да се у светлу социокултурне теорије Л. С. Виготског испитају принципи дидактичког обликовања учбеничког садржаја. Анализа је показала да се приступ дидактичком обликовању садржаја у учбеницима који чине корпус базира на постулатима актуелне виготскијанске парадигме учбеника. Обухваћене су обе функције које се захтевају од савременог учбеника – *трансмисивна* функција (преношење знања) и *формативно-развојна* функција (конструкција знања). Посебно је значајно то што учбеник усмерава ученика да самостално изграђује конструкцију знања, да формира стратегије учења и да управља сопственим мисаоним процесом.

Кључне речи: учбеник, лекција, дидактичко обликовање учбеника, социокултурна теорија менталног развоја, Л. С. Виготски, српски језик.

1. Предмет и циљ истраживања

Преко четири деценије на Институту за психологију у Београду изграђује се тзв. виготскијанска парадигма истраживања и вредновања учбеника.³ Успостављена је „једна оригинална теорија учбеника као изузетно важног културног производа који има или бар може да има фор-

1 milkanik75@gmail.com

2 Овај рад написан је у оквиру пројекта *Динамика структуре савременог српског језика* (број 178014), који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

3 Како се у српској средини развијала виготскијанска теорија учбеника показује обимна литература, из које издвајамо: Antić 2009; Antić 2016; Inđić 2001; Ivić 1976a; Ivić 1976b; Ivić, Pešikan, Antić 2013; Krnjajić 2012; Lazarević 2009; Pešić 1998; Pešić 2005b; Pešić 2016; Plut 1993; Plut, Pešić 2003; Trebješanin 2009; Trebješanin, Pešikan, Kovač-Cerović 1990.

мативну улогу у развоју деце” (Ivić, Pešikan, Antić 2008: 9–10). Принципи ове парадигме темеље се на теорији Л. С. Виготског о социјално-културно посредованом развоју виших менталних функција.⁴ У оквиру социокултурног приступа онтогенетском развоју испитује се „neposredna socijalna interakcija, најчешће између детета и одраслог (roditelj, nastavnik) који има улогу носиоца културе и посредника kulturnih uticaja” (Pešić 2005b: 370).

Културни утицаји се уграђују у развој појединца посредством симболичких система, који представљају посреднике „у развоју појмова, у успостављању нових међуфункционалних веза између психичких процеса, у успостављању контроле над сопственим психичким процесима и у метакогнитивним регулацијама развоја уопште” (Plut 2003: 30–31). Према виготскијанској теорији београдског круга психолога, уџбеник се схвата се као *културно-психичко средство* за ментални развој појединца: (а) *културно средство* – јер има улогу посредника у деловању културе на дете; (б) *психичко средство* – јер се захваљујући његовом посредовању изграђују и развијају психичке функције.

Као што је познато, експертизе постојећих уџбеника представљају један од чинилаца унапређивања и продукције и теорије уџбеника (Nenezić 2009: 82). У том смислу, предмет нашег истраживања јесте дидактичко обликовање уџбеника српског језика за предметну наставу у старијим разредима основне школе. Реч је о новој генерацији уџбеника, од које се очекује да у остваривању *општих стандарда квалитета* донеће напреднија решења у образовном дизајнирању уџбеничког садржаја.⁵ Корпус чине уџбеници српског језика за старије разреде основне школе Милоша Ковачевића и Миланке Бабић (Завод за уџбенике и наставна средства, Источно Ново Сарајево, 2016).⁶ Циљ је да се у светлу социокултурне теорије Л. С. Виготског испитају принципи дидактичког обликовања уџбеничког садржаја у корпусу.

2. Теоријско-методолошки концепти истраживања

Једна од најзначајнијих практичних импликација социокултурног приступа уџбенику јесте одређивање жанровских особености овог дидактичког средства:

„Minimalni žanrovski zahtevi koji se u pogledu obrazovnog dizajna postavljaju pred udžbenik jesu: da uzorak znanja iz određene oblasti bude strukturiran kao sistem znanja, i da se didaktičkom obradom tog sadržaja adekvatno vodi i usmerava proces u učenju” (Pešić 2005b: 377).

4 О утицају социокултурне теорије менталног развоја Л. С. Виготског на промишљање проблема образовања, в. Ivić 1994.

5 Најновија генерација уџбеника усклађена је са захтевима савременог школства: „individualizacija, odgojna dimenzija, autodidaktičnost, raznovrsnost izvora, poticanje kreativnosti, rješavanje teorijskih i praktičnih problema, stvaranje karte osobnog sustava znanja” (Mijatović 2004: 15).

6 Ови уџбеници су изабрани јер представљају примере најновије уџбеничке продукције, а одликују се новим решењима у преношењу и структурирању знања.

Према традиционалном схватању, основна функција уџбеника је сте преношење (трансмисија) садржаја предвиђених наставним програмом. С друге стране, према савременом схватању, у првом плану је развојно-формативна функција (в. Plut 2003). Од уџбеника се захтева да: (а) начином преношења садржаја обезбеди услове за активну изградњу стабилних и употребљивих знања, и то уз властити мисаони и радни напор ученика; (б) да помогне ученику у изграђивању конструкције знања и у формирању стратегије учења; (в) да помогне ученику да се самостално оспособљава да управља сопственим учењем (метакогнитивне стратегије).⁷

Ученик усваја не само садржаје него и концепт структурације (уређивања) садржаја. Зато је потребно да на нивоу целе књиге постоји: (а) јединствен принцип организације (истоветност и понављање); (б) приказивање истог садржаја на различите начине и у различитим контекстима (разноликост и понављање). Важна је предвидивост структуре текста, тј. стабилна и предвидива композиција странице. У уџбенику је неопходно постићи сагласност између начина на који је написан текст и читаочеких очекивања заснованих на одликама жанра. Другим речима, редувантност је једна од специфичности овог жанра.

Поред *структурираности*, значајна је још једна жанровска карактеристика – *дијалогичност*, што подразумева моделовање текста према адресату, као и наглашену интеракцију са читаоцем у својеврсном виртуелном дијалогу.

Дигитално доба донело је нова дидактичка средства, међутим, уџбеник је „toliko specifičan medij da s lakoćom opstaje uz sve druge novije i sofisticiranije medije” (Jurić 2004: 58). Кад је реч о земљама у развоју, истраживања су показала да један од најефикаснијих начина да се унапреди настава јесте изграђивање стандарда квалитета уџбеника. Представници виготскијанске теорије уџбеника у српској средини заслужни су за дефинисање *ојшћих сћандарда квалитетта уџбеника*, као и за преумеравање традиционалне концепције наставе према *активної настави*.⁸

За анализу корпуса у нашем раду значајни су стандарди квалитета *дидактичког обликовања уџбеника*: (1) објашњење термина; (2) функционална употреба иконичких средстава изражавања; (3) дидактичка вредност примера; (4) смислене везе градива; (5) постојање секвенци интеграције градива; (6) ефикасни начини презентовања вредности у уџбенику; (7) постојање питања, налога и задатака; (8) смисленост питања, налога и задатака; (9) разноврсност питања, налога и задатака; (10) питања, налози и задаци за различите методе учења; (11) питања, налози и задаци за проверу напредовања у учењу; (12) подршка стваралачком

7 О улози уџбеника у развоју трајних и примењивих знања, в. Bogavac 2009. О улози уџбеника у развоју појмовног, критичког и креативног мишљења, в. Lazarević 2001a; Lazarević 2001b; Lazarević, Šefer 2001. О улози уџбеника у развоју метакогнитивних стратегија, в. Trebješanin 2001.

8 О принципима активне наставе, в. Ivić, Pešikan, Antić 2001. О уџбенику с аспекта активне наставе, в. Pešikan, Antić 2007; Plut 2007a; Zlatić 1997.

мишљењу; (13) подршка развоју критичког мишљења (Ivić, Pešikan, Antić 2008: 92–122). Дидактичко обликовање садржаја јесте једна од жанровских одлика, захваљујући којој уџбеник обавља *конструктивну функцију*, или, како поједини аутори истичу – *конструкциону функцију* (в. Antić 2013).

3. Резултати истраживања

Анализа изабраних уџбеника српског језика за старије разреде основне школе показује да су у све четири књиге употребљена идентична решења у дидактичком, језичком и ликовно-графичком обликовању.⁹ Доследност у примени структурних и организационих компонената уџбеника кроз све четири године школовања помаже ученику: (а) у изградњи вештина служења књигом, као и вештина у проналажењу информација; (б) у вертикалном повезивању градива и формирању целивите структуре знања на крају првог циклуса обавезног образовања.

Специфичност анализираних уџбеника јесте у томе што су све структурне компоненте у лекцијама графички раздвојене оквиром, чиме је на визуелном плану извршена *рубрикација* целокупног садржаја лекције. Насупрот томе, уобичајени приступ у структурирању лекције одликује се тиме што се један део основног текста оставља изван рубрика. Заступљене су следеће рубрике: (а) лингвометодички текст, са објашњењима непознатих речи; (б) питања, задаци и налози; (в) садржај који треба усвојити (запамтити); (г) дефиниција појма који се обрађује у датој лекцији; (д) посебно захтеван и важан садржај; (ђ) излагање и објашњавање градива.

Употребљавају се три вињете за издвајање структурних компонената: (а) лупа са знаком питања – за питања, задатке и налоге; (б) исказ *Замисли*, са истакнутим знаком узвика – за садржај који треба усвојити; (в) сијалица – за посебно захтеван и важан садржај.

Посебну боју слова имају рубрике: (а) за питања, задатке и налоге; (б) за садржај који треба усвојити; (в) за посебно захтеван и важан садржај. Рубрика за дефиницију појма издвојена је тако што је написана на плавим линијама. Рубрика за излагање и објашњавање градива – написана је на уобичајен начин (без увођења посебне боје), чиме се истиче у односу на остале структурне компоненте лекције (за које је везана одређена боја). Кључне речи су истакнуте црвеним словима: (а) у рубрици у којој се излаже и објашњава градиво; (б) у рубрици у којој се наводи дефиниција.

9 О питањима дидактичког обликовања уџбеника, в. Kocić 2001; Kovačević 2009; Pešić 2005а; Pešić 2009; Plut 2007b; Štasni, Dobrić 2011; Trnavac 1999. О питањима језичког обликовања уџбеника, в. Cvijović 1982; Gašić-Pavišić 2001а; Lazarević, Šefer 2009; Nikolić 2012; Nikolić 2014; Nikolić, Pižurica 1982; Stanojčić 2013; Visinko 2004. О питањима ликовно-графичког обликовања уџбеника, в. Gašić-Pavišić 2001b; Rasonja, Reljić 2004.

Рубрика за посебно захтеван и важан садржај не појављује се у свакој лекцији, чиме је додатно наглашена (поред њеног издвајања бојом и вињетом).

Специфичност ових уџбеника огледа се у томе што се питања, задаци и налози, издвојени у посебну рубрику, распрострају од почетка до краја лекције. Насупрот томе, уобичајени приступ у структурирању лекције одликује се тиме што постоји једна рубрика на крају, или једна на почетку и једна на крају лекције. Континуирани низ питања, задатака и налога омогућава да се спроведе проблемски приступ градиву, да се постигне дијалогичност лекције, као и континуирана мисаона активност читаоца.

Ученику се пружа подршка у стварању *конструкције знања* на тај начин што му је омогућено да, након учења (које спроводи читањем на уобичајен начин), „вертикално” прочита лекцију пратећи боје појединих рубрика и вињете. У лекцијама доминирају две рубрике издвојене и бојом и вињетама: (а) питања, задаци и налози; (б) делови садржаја које треба усвојити. На овај начин постиже се интелектуално подстицајна структура лекција, у први план се стављају кључна питања и њихови одговори. Притом, питања су усмерена на *конкретне чињенице* (примере издвојене из лингводидактичког текста), а одговори садрже *генерализације*, чиме се постиже одговарајући сазнајни пут, примерен узрасту – од конкретного ка апстрактном. Дакле, иако је истакнута, дефиниција појма који се обрађује није у првом плану. Предност оваквог приступа уџбенику јесте у томе што се ученику показује како да формира *страшегију учења* садржаја из граматике. И ово је специфичност у уџбеницима који чине наш корпус.

Показаћемо на примерима одређених лекција како функционишу наведене структурне компоненте лекције у анализираним уџбеницима српског језика. Изабрали смо лекције намењене садржајима који се јављају у различитим разредима, како бисмо могли да упоредимо начин обраде на различитим нивоима знања: (а) „Атрибут” у шестом разреду (Ковачевић, Бабић 2016а: 13–15); (б) „Атрибут” у осмом разреду (Ковачевић, Бабић 2016с: 41–43).

Лекција „Атрибут” у шестом разреду налази се у оквиру тематске целине која се назива „Именички додаци”. Обрада овог садржаја структурирана је на следећи начин – наводимо рубрике:

- (1) Лингвометодички текст – ово је традиционално прва рубрика у уџбенику српског језика;
- (2) Питања, задаци и налози – односе се на текст, а осмишљена су тако да активирају вештине из области *чишање и разумевање прочишано*;
- (3) Излагање и објашњавање градива – подсећање на оно што је из претходног разреда ученику познато о атрибуту: да је атрибут „додатак именици у било којој њеној реченичној служби”;

- (4) Питања, задаци и налози – ученику се задаје да у тексту пронађе атрибуте који су додаци именицама у функцији субјекта, објекта и прилошке одредбе;
- (5) Излагање и објашњавање градива – указује се да придеви најчешће врше службу атрибута и да означавају особину или припадност;
- (6) Питања, задаци и налози – ученику се задаје да осмисли реченице са присвојним придевом;
- (7) Излагање и објашњавање градива – предочава се да службу придева врше и придевске заменице;
- (8) Питања, задаци и налози – ученик се усмерава не претходни сегмент лекције да одреди који податак о именици дају придевске заменице (припадност или особина);
- (9) Излагање и објашњавање градива – говори се о бројевима у служби атрибута, а наведени су искључиво примери редних бројева;
- (10) Питања, задаци и налози – ученик се усмерава да на примерима провери да ли именица може бити у служби атрибута;
- (11) Излагање и објашњавање градива – овај сегмент лекције надовезује се на претходни: помоћу примера предлошко-падежне конструкције (без овог термина) показује се да именица може имати службу атрибута;
- (12) Садржај који треба усвојити (запамтити) – наводи се да присвојни придев и именица могу вршити службу атрибута, што се показује на примеру одређивања именице по припадности (*наслон од стиолице = стиоличин наслон*);
- (13) Иза ове структурне компоненте следи предак за читаоца, тј. простор у коме нема текста већ је дата слика, што је пожељна одлика обликовања лекције (в. Ivić, Pešikan, Antić 2008: 69);
- (14) Дефиниција појма који се обрађује – атрибут се дефинише применом свих карактеристика које су претходно разматране: да одређује именицу по припадности, да осим придева атрибутску службу врше и придевске заменице, бројеви и именице;
- (15) Питања, задаци и налози – ученик се усмерава да примени знања.

С друге стране, лекција „Атрибут” у осмом разреду припада тематској целини „Састав именичке синтагме”. Обрада садржаја структурирана је овако – наводимо рубрике:

- (1) Питања, задаци и налози – ученик се усмерава да у лингвометодичком тексту из претходне лекције („Састав именичке синтагме”) одреди облик зависног и главног члана именичке синтагме;
- (2) Садржај који треба усвојити (запамтити) – објашњава се шта је *конгруентни атрибут* и које врсте речи могу вршити ту функцију (придеви, придевске заменице, редни бројеви и број *један*);

- (3) Питања, задаци и налози – ученик се усмерава да запази да сви атрибути нису конгруентни;
- (4) Излагање и објашњавање градива – предочава се да службу атрибута може вршити предлошко-падежна конструкција (употребљава се овај термин);
- (5) Садржај који треба усвојити (запамтити) – објашњава се шта је *неконгруентни атрибути* и које врсте речи могу вршити ту функцију (именице у зависном падежу, прилози);
- (6) Излагање и објашњавање градива – говори се о синтагми која има више атрибута; употребљава се графички приказ структуре синтагме са конгруентним и неконгруентним атрибутом, што је пожељна одлика дидактичког обликовања уџбеника (в. Ivić, Pešikan, Antić 2008: 94);
- (7) Питања, задаци и налози – ученик се усмерава да примени знања.

Ако се посматра вертикални низ рубрика, кључни кораци у формирању структуре знања о атрибуту у основи су идентични, с тим што је у осмом разреду прецизирано свако одређење атрибута које је научено у шестом разреду:

Структура знања о атрибуту у шестом разреду	Структура знања о атрибуту у осмом разреду
Атрибут је <i>именички додатак</i> .	Атрибут је <i>члан именичке синтагме</i> .
Службу атрибута најчешће имају <i>придевске речи</i> .	Придевске речи у служби атрибута представљају посебну врсту атрибута – <i>неконгруентни атрибути</i> .
Службу атрибута могу имати и <i>именице</i> .	Именице у служби атрибута представљају посебну врсту атрибута – <i>неконгруентни атрибути</i> .

Анализа је показала да се приступ дидактичком обликовању садржаја у уџбеницима нашег корпуса базира на постулатима актуелне виготскијанске парадигме уџбеника. Обухваћене су обе функције које се захтевају од савременог уџбеника – *трансмисивна* функција (преносење знања) и *формативно-развојна* функција (конструкција знања). Посебно је значајно то што уџбеник усмерава ученика да самостално изграђује конструкцију знања, да формира стратегије учења и да управља сопственим мисаоним процесом.

4. Закључак

Испитивање најновијих уџбеника српског језика, спроведено према критеријумима виготскијанске теорије уџбеника – показује да постоје унапређена решења за две суштинске карактеристике образовног дизајнирања уџбеника:

- (1) *Структурираност* – и на плану садржаја и на визуелном плану. То подразумева добру просторну организацију текста, као и логичан, проблемом и садржајем вођен дизајн текста. У свим лекцијама доследно је спроведен јединствен принцип организације (истоветност и понављање), приказивање истог садржаја у различитим контекстима (разноликост и понављање), што су специфичне одлике уџбеника као жанра.
- (2) *Дијалођичност* – и на формалном плану (упитне и узвичне реченце) и на дубинском плану основног уџбеничког текста (интелектуално подстицајан начин излагања садржаја). Дидактичко-методичка апаратура успева да оствари сарадњу са учеником, да га континуирано мотивише за рад, да код ученика подстиче развој сазнајне активности. Уџбеник помаже ученику у учењу, не оставља га самог са текстом, питањима и задацима. Текст је моделован према адресату, инсистира се на интеракцији са читаоцем.

Питања, задаци и налози појављују се континуирано од почетка до краја лекције. Стваралачки захтеви превладају над репродуктивним захтевима, што је постигнуто проблемским питањима.

Мисаоне активности ученика током сазнајног пута крећу се од конкретног према општем, а онда од општег ка конкретном: (а) ученик прво запажа одређену језичку појаву у контексту; (б) затим, разматра одређене њене карактеристике на конкретним примерима; (в) разрешава питања која му омогућавају да дође до закључка; (г) на крају, путем уопштавања долази до дефиниције одређеног појма; (д) задаци за примену знања (на крају лекције) омогућавају да се активности ученика усмеравају од теоријског уопштавања поново ка конкретизацији.

Извори

- Kovačević, Babić 2016a: M. Kovačević, M. Babić, *Srpski jezik i jezička kultura za 6. razred osnovne škole*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Istočno Novo Sarajevo.
- Kovačević, Babić 2016b: M. Kovačević, M. Babić, *Srpski jezik i jezička kultura za 7. razred osnovne škole*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Istočno Novo Sarajevo.
- Kovačević, Babić 2016c: M. Kovačević, M. Babić, *Srpski jezik i jezička kultura za 8. razred osnovne škole*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Istočno Novo Sarajevo.
- Kovačević, Babić 2016d: M. Kovačević, M. Babić, *Srpski jezik i jezička kultura za 9. razred osnovne škole*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Istočno Novo Sarajevo.

Литература

- Antić 2009: S. Antić, Savremena shvatanja udžbenika: posledice na konstrukciju i merila kvaliteta, Beograd: *Inovacije u nastavi*, 22 (4), Beograd, 25–39.
- Antić 2013: S. Antić, *Udžbenik kao instrument za konstrukciju u ko-konstrukciju školskog znanja*, Doktorska disertacija, Beograd: Filozofski fakultet.
- Antić 2016: S. Antić, Udžbenik u mozaiku različitih perspektiva, u: A. Pešikan (ur.), *Nastava i učenje – udžbenik u funkciji nastave i učenja*, Užice: Učiteljski fakultet, 21–34.
- Bogavac 2009: D. Bogavac, Struktura udžbenika u funkciji trajnih i primenjivih znanja, Beograd: *Inovacije u nastavi*, 22 (4), Beograd, 50–55.
- Cvijović 1982: M. Cvijović, Proučavanje i vrednovanje jezika udžbenika, u: R. Ničković (red.), *Udžbenik kao predmet naučnih istraživanja*, Beograd: Zavod za udžbenike, 238–245.
- Gašić-Pavišić 2001a: S. Gašić-Pavišić, Jezik udžbenika, u: B. Trebješanin, D. Lazarević (prir.), *Savremeni osnovnoškolski udžbenik*, Beograd: Zavod za udžbenike, 157–169.
- Gašić-Pavišić 2001b: S. Gašić-Pavišić, Likovno-grafička oprema udžbenika, u: B. Trebješanin, D. Lazarević (prir.), *Savremeni osnovnoškolski udžbenik*, Beograd: Zavod za udžbenike, 171–185.
- Indić 2001: T. Indić, Sociološko-kulturološka očekivanja od savremenog udžbenika, u: B. Trebješanin, D. Lazarević (prir.), *Savremeni osnovnoškolski udžbenik*, Beograd: Zavod za udžbenike, 21–29.
- Ivić 1976a: I. Ivić, Skica za jednu psihologiju osnovnoškolskih udžbenika I: Razvoj intelektualnih sposobnosti dece i udžbenik, Beograd: *Psihologija*, 9 (1–2), Beograd, 25–45.
- Ivić 1976b: I. Ivić, Skica za jednu psihologiju osnovnoškolskih udžbenika II: Oblici učenja i udžbenik, Beograd: *Psihologija*, 9 (3–4), Beograd, 61–74.
- Ivić 1994: I. Ivić, Lev S. Vygotsky, In: J. C. Tedesco, Z. Morsy (Eds.), *Thinkers on Education*, Vol. 4, *UNESCO Prospects* (quarterly review of education), Vol. XXIV, No 3–4, UNESCO Publishing, Geneva: International Bureau of Education, 761–785.
- Ivić, Pešikan, Antić 2001: I. Ivić, A. Pešikan, S. Antić, *Aktivno učenje 2*, Beograd: Institut za psihologiju.
- Ivić, Pešikan, Antić 2008: I. Ivić, A. Pešikan, S. Antić, *Vodič za dobar udžbenik – Opšti standardi kvaliteta udžbenika*, Novi Sad: Platoneum.
- Ivić, Pešikan, Antić 2013: I. Ivić, A. Pešikan, S. Antić, *Textbook quality – A Guide to textbook standards*, Gottingen: V&R unipress.
- Jurić 2004: V. Jurić, Može li udžbenik podržati otvorenost nastave, u: S. Halačev (ur.), *Udžbenik i virtuelno okruženje*, Zagreb: Školska knjiga, 55–60.
- Kocić 2001: Lj. Kocić, Didaktičko-metodički zahtevi u oblikovanju udžbenika, u: B. Trebješanin, D. Lazarević (prir.), *Savremeni osnovnoškolski udžbenik*, Beograd: Zavod za udžbenike, 131–156.
- Kovačević 2009: Z. Kovačević, Instrukcije za samostalno učenje kao strukturalne komponente udžbenika, Beograd: *Inovacije u nastavi*, 22 (4), Beograd, 56–70.
- Krnjajić 2012: J. Krnjajić, Udžbenik kao podsticaj stvaralaštva, inicijative i saradnje učenika u nastavi, u: J. Šefer, J. Radišić (ur.), *Stvaralaštvo, inicijativa i saradnja – Implikacije za obrazovnu praksu*, Beograd: Institut, 389–409.

- Lazarević 2001a: D. Lazarević, Formiranje sistema pojmova, razvoj pojmovnog mišljenja i udžbenik, u: B. Trebješanin, D. Lazarević (prir.), *Savremeni osnovnoškolski udžbenik*, Beograd: Zavod za udžbenike, 89–98.
- Lazarević 2001b: D. Lazarević, Razvoj kritičkog mišljenja i udžbenik, u: B. Trebješanin, D. Lazarević (prir.), *Savremeni osnovnoškolski udžbenik*, Beograd: Zavod za udžbenike, 99–110.
- Lazarević 2009: D. Lazarević, Udžbenik kao predmet psihološke analize u našoj sredini – pristupi, problemi, rezultati, Beograd: *Inovacije u nastavi*, 22 (4), Beograd, 5–15.
- Lazarević, Šefer 2001: D. Lazarević, J. Šefer, Razvoj kreativnog mišljenja i udžbenik, u: B. Trebješanin, D. Lazarević (prir.), *osnovnoškolski udžbenik*, Beograd: Zavod za udžbenike, 111–116.
- Lazarević, Šefer 2009: E. Lazarević, J. Šefer, Jezik udžbenika narativnih predmeta: razumevanje reči u sedmom razredu osnovne škole, Beograd: *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, 2, Beograd, 418–436.
- Matijević 2004: M. Matijević, Udžbenik u novom medijskom okruženju, u: S. Halačev (ur.), *Udžbenik i virtualno okruženje*, Zagreb: Školska knjiga, 73–82.
- Mijatović 2004: A. Mijatović, Treća generacija udžbenika, u: S. Halačev (ur.), *Udžbenik i virtualno okruženje*, Zagreb: Školska knjiga, 11–21.
- Nenezić 2009: J. Nenezić, Teorija udžbenika njeno značenje za konstruisanje visokoškolskog udžbenika stranog (ruskog) jezika, Nikšić: *Riječ*, 1, Nikšić, 81–91.
- Nikolić 2012: M. Nikolić, Jezik zvaničnih udžbenika srpskog jezika za mlađe razrede osnovne škole (stilistički aspekt), u: M. Kovačević, D. Bošković (ur.), *Savremeno društvo i kriza proučavanja jezika i književnosti*, Kragujevac: FILUM, 155–164.
- Nikolić 2014: M. Nikolić, Odlike naučnog funkcionalnog stila u udžbenicima na prelasku iz razredne u predmetnu nastavu, u: M. Kovačević, D. Bošković (ur.), *Srpski jezik, književnost i kultura u procesu evrointegracija*, Kragujevac: FILUM, 287–297.
- Nikolić, Pižurica 1982: M. Nikolić, S. Pižurica, Funkcionalnost jezičkih i stilskih postupaka u udžbenicima, u: R. Ničković (red.), *Udžbenik kao predmet naučnih istraživanja*, Beograd: Zavod za udžbenike, 147–160.
- Pešić 1998: J. Pešić, *Novi pristup strukturi udžbenika*, Beograd: Zavod za udžbenike.
- Pešić 2005a: J. Pešić, Problemski diskurs udžbenika, Beograd: *Psihologija*, 38 (3), Beograd, 225–237.
- Pešić 2005b: J. Pešić, Sociokulturni pristup udžbeniku, Beograd: *Psihologija*, 38 (4), Beograd, 369–381.
- Pešić 2009: J. Pešić, Podrška učenju s razumevanjem i strategije didaktičkog oblikovanja udžbenika, Beograd: *Inovacije u nastavi*, 22 (4), Beograd, 40–49.
- Pešić 2016: J. Pešić, Od izvora informacija do sredstva za učenje: neke aktuelne dileme obrazovnog dizajniranja udžbenika, u: A. Pešikan (ur.), *Nastava i učenje – udžbenik u funkciji nastave i učenja*, Užice: Učiteljski fakultet, 35–52.
- Pešikan, Antić 2007: A. Pešikan, S. Antić, Kako ugraditi ideje aktivnog učenja u udžbenik, Novi Sad: *Nastava i istorija*, Nova serija, 7, Novi Sad, 147–161.
- Plut 1993: D. Plut, Kvalitet udžbeničkih tekstova, Beograd: *Nastava i vaspitanje*, 3–4, Beograd, 131–147.

- Plut 2003: D. Plut, *Udžbenik kao kulturno-potporni sistem*, Beograd: Zavod za udžbenike.
- Plut 2007a: D. Plut, Istraživanje užbenika kao osnov za aktivne i smislene strategije nastave, Beograd: *Učitelj*, 1–2, Beograd, 75–86.
- Plut 2007b: D. Plut, Struktura naloga u čitankama za treći razred osnovne škole, u: J. Vučo (prir.), *Savremene tendencije u nastavi jezika i književnosti*, Beograd: Filološki fakultet, 73–84.
- Plut, Pešić 2003: D. Plut, J. Pešić, Toward a Vygotskian Theory of Textbook, Beograd: *Psihologija*, 36 (4), Beograd, 501–515.
- Rasonja, Reljić 2004: I. Rasonja, V. Reljić, Psihološki pristup vizualnim standardima suvremenog udžbenika za niže razrede osnovne škole, u: S. Halačev (ur.), *Udžbenik i virtuelno okruženje*, Zagreb: Školska knjiga, 113–120.
- Stanojčić 2013: S. Stanojčić, Konverzacijski i narativni elementi u udžbeničkom diskursu, Kragujevac: *Nasleđe*, 26, Kragujevac, 47–58.
- Štasni, Dobrić 2011: G. Štasni, N. Dobrić, Primeri metodičkih modela vodiča kroz udžbenik, Novi Sad: *Metodički vidici*, 2, Novi Sad, 18–34.
- Trebješanin 2001: B. Trebješanin, Razvoj metakognicije i motivacije – uloga udžbenika, u: B. Trebješanin, D. Lazarević (prir.), *Savremeni osnovnoškolski udžbenik*, Beograd: Zavod za udžbenike, 117–127.
- Trebješanin, Pešikan, Kovač-Cerović 1990: B. Trebješanin, A. Pešikan, T. Kovač-Cerović, Analiza motivacionih karakteristika udžbenika za niže razrede osnovne škole, Beograd: *Psihološka istraživanja*, 4, Beograd, 205–245.
- Trnavac 1999: N. Trnavac, Didaktičko-metodička aparatura za rad učenika u osnovnoškolskim udžbenicima, u: N. Laketa (ur.), *Vrednosti savremenog udžbenika*, Knj. 3, Užice: Učiteljski fakultet, 93–122.
- Visinko 2004: K. Visinko, Udžbenik i cjelokupna jezična djelatnost, u: S. Halačev (ur.), *Udžbenik i virtuelno okruženje*, Zagreb: Školska knjiga, 149–153.
- Zlatić 1997: L. Zlatić, Samoobrazovna funkcija udžbenika iz ugla aktivne nastave, u: N. Laketa (ur.), *Vrednosti savremenog udžbenika*, Knj. 1, Užice: Učiteljski fakultet, 274–284.

Milka Nikolić
Jelena Petković

DIDACTIC FORMATION OF SERBIAN LANGUAGE TEXTBOOKS IN LIGHT OF THE SOCIOCULTURAL THEORY OF L. S. VYGOTSKY

Summary

The subject of our research is didactic formation of Serbian language textbooks for upper grades of primary school. We are discussing a new generation of textbooks, which are expected to meet *general quality standards*, thus producing more advanced solutions in educational design of textbook contents. The corpus consists of Serbian language textbooks for upper grades of primary school which feature a new approach in transposing and structuring knowledge. The aim is to examine principles of didactic formation of textbook contents in

light of the sociocultural theory of L. S. Vygotsky. The analysis has shown that the approach to didactic formation of corpus textbooks is based on Vygotskian paradigms. Both functions required in a modern textbook are included – *transmissive* and *formative-developmental*. It is of particular importance that textbooks should stimulate students to build a construction of knowledge independently, form learning strategies and develop their own thought process.

Keywords: textbook, lesson, didactic formation of textbooks, sociocultural theory of mental development, L.S. Vygotsky, the Serbian language

Примљен 29. августа 2017. године
Прихваћен 14. септембра 2017. године